

Tatarlar mongolmy ýa türkmi?!

Category: Kitapcy,Sözler,Taryhy makalalar,Türkmen dili
написано kitapcy | 21 января, 2025

Tatarlar mongolmy ýa türkmi?! TATARLAR MONGOLMY ÝA TÜRKMI?

Turuwbaşdan «tatar» termini bulaşyk pikirleriň döremegine getirýär, sebäbi dürlü döwürlerde dürlü manylarda ulanylypdyr. Ruslar bu sözi birnäçe asyrlap Russiyanyň Ýewropa sebitinde ýasaýan bütin türki kowumly musulmanlar üçin ulanypdyrlar. (1)

Günbatarly ýazyjylar we taryhçylar bu sözi Türküstanda we Gara deñiziň demirgazygynda ýasaýan türki taýpalar üçin ulanypdyrlar. (2)

Osmanlylar bolsa XVI asyrdan başlap «tatar» sözünü Demirgazyk türkleri üçin ulanypdyrlar:

«Krym Hany Selim Giraý Hana Name-i Hümaýundyr: ...bu sene-i ‘amîmul meýmene dahi musammet olan gazwe-i meýmun we Jihad-i Hümaýunymyzda murâkafat we muwafakatlary me’mûl-i Hümâýûnymyz olub... we sair ümara we mirzâýân-y şejâat-disâr we jumhûr-i tâtâr-i ‘aduw-şikar... 1696 ý» (3).

(Hat asyl nusgasy bolan osmanly türk(men)çesinde alyndy).

Gürrüñimiziň has düşnükli bolmagy üçin başdan başlamak, bu sözün ilkinji gezek ulanylan wagtyndan başlap eýe bolan täze manylaryny gözden geçirmek gerek. Bu mesele has içgin öwrenilende «tatar» sözi ilki «mongol» sözünüň deregine ulanylypdyr. Ibn Esir mongollardan söz açanda hemise «tatar» sözünü ulanypdyr: «Tatarlaryň yslam ýurtlaryna geliş»(4), «Tatarlaryň Türküstana we Mawerannahra çykyşy»(5), «Kapyr tatarlaryň Horezmşanyň üstüne ýörişi»(6).

Elbetde, bu ýerde ol buddist mongollary göz öňüne tutup aýdýar. «Tatarlaryň gypjaklara we ruslara näme edendigininiň ýatlanmagy»(7), ýa-da Çingiz hanyň Jelaleddin Horezmşanyň yzyndan kowgusyny beýan edende «...Jelaleddin Sind derýasyny geçmänkä Çingiz han tatarlar bilen bile onuň yzyndan ýetdi»

diýip ýazýar.(8)

Ibn Kesir hem Çingiz han barada: «Tatarlaryň iň uly soltany, häzirki hökümdarlarynyň atasy» diýip ýazýar.(9)

Ibn Haldun hem «Bu sultan Çingiz han tatarlaryň soltanydyr» diýýär (10). Mälim bolşy ýaly, Çingiz han mongol hökümdarydyr. «Tatar» sözi häzirki zaman arap taryhcylary tarapyndan hem «mongol» sözünüň deregine ulanylýar. Mongol basybalyşlaryny görkezen kartanyň rubrikasy hem «Tatar belasy, heläkçiligi» diýip bellik edilipdir.(11)

Mongollar 1258-nji ýylda Bagdady basyp alyp, abbasy halyflygyny ýykmazdan öň 1237-nji ýylda Moskwany basyp aldylar. Mongol (tatar) goşunynyň aglababy bölegi gypjak türklerinden düzülendi. Türki taýpalardan düzülen mongol goşunu Russiyany XIII asyryň başlarynda basyp alypdy.(12)

Bu ýagdaý ruslaryň Russiyanyň Ýewropa bölegindäki ähli türki kowumdan bolan musulmanlara näme üçin tatar diýip atlandyrandygyny aýdyňlaşdyrýar: mongol (tatar) goşunynyň aglabasy türki halklardandy. Ruslaryň pikiriçe bütün Ýewropa Russiyasynda ýasaýan musulman türkler mongol (tatar) basybalyjylaryň nesilleridi. Şu ýerde bir zady aýratyn nygtamak gerek: Mongol (tatar) goşunynyň agramly bölegi türki taýpalardandy, ähli serkerde wezipeleri, hatda onbaşylyk hem mongollaryň öz elindedi. Gypjaklar we beýleki türki taýpalardan toplananlar bolsa ýonekeyý ursujylardy.

XIII asyrda Hytaýyň ep-esli bölegi, Türküstan*, Eýran, Yrak, Siriýa, Anadoly, häzirki Russiyá, Kawkaz, Krym, Ukraina, Polşa tatarlar (mongollar) tarapyndan basylyp alynypdy. Tatarlaryň bu ümmülmez geografiki giňişlikde guran häkimiyetine tabyn edilen halklaram tatar (mongol) neberesinden gelip çykan dinastiýalaryň agalygy astynda ýaşandyklary üçin «tatar» diýip atlandyryldylar. Şeýlelikde, XIV asyrdan başlap «tatar» sözi etniki, sosial we kowum bilen baglanychykly söz däl-de, raýatlygy, ildeşligi aňladýan söze öwrüldi. Mahlasy «tatar»

sözüne etniki däl-de, syýasy many ýüklendi. Türki halklaryň ýasaýan ýurtlaryndan daşynda galanlar wagtyň geçmegin bilen tatar (mongol) häkimiýetinden çykdylar. Kaspi we Gara deñiziň demirgazygyndaky sebitlerde ýasaýan türki kowumlarda bolsa «tatar» syýasy ady dowam etdi.

Çingiz hanyň agtyklary Gara deñiziň we Kaspiniň demirgazygynda araplaryň we ýewropalyalaryň «Altyn Orda» («Золотая Орда») diýip atlandyran «Gök Orda» («Кök Orda») döwletini esaslandyrdu. Gök Ordanyň («Kök Orda» – ýagny «Asman döwleti» diýen manyny aňladýar) Baty handan soňky ilkinji musulman hökümdary Bereke (Berke) handyr (1257-67 ýý). Bereke hanyň Anadoly Seljukly türkmen hökümdarlarynyň gyzy bolan aýalyndan Izzeddin atly bir ogly bolupdyr. Bereke han ogly Izzeddine Solhat we Sudak şäherlerini beripdir. Izeddin we onuň ejesi müňlerçe musulman türk(men)i Anadolydan Kryma getirip ýerleşdiripdirler.(13)

Gök Ordada dinastiýa Çingiz handan gelýändigine garamazdan, türkileşmek juda güýçlüdi welin, XIV asyryň başlarynda Altyn Orda bu täsire garşıy durup bilmändir we dolulygyna türki döwlete öwrülipdir.(14)

Gök Ordanyň hany Togtamış 1396-njy ýylدا Teýmirleňe ýeňilenden soň bu hanlyk dargaýar we onuň çäklerinde Kazan, Krym, Aždar (Astrahan), Kasym (Sibir) hanlyklary döreýär. Bu hanlyklaryň diňe hanlary we ýokary wezipeli çinownikleri tatardy, ýagny mongoldy. Emma dolandyrylanlaram hökümdarlary tatar bolandygy sebäpli olara-da tatar diýilipdir. Bu edil Türküstandaky türklere başlaryndaky hanynyň adynyň Özbek bolandygy üçin «özbekler», Gök Ordanyň hany Togtamışa garşıy söweßen tümen beginiň adynyň Nogaý bolandygy üçin onuň tabynlygyndakylara we häzirki günlere çenli gelip ýeten nesillerine «nogaýlar», Osmanly döwletiniň tabynlygyndakylara «osmanlylar» diýişleri ýalydyr. Wagtyň geçmegin bilen hanlar we çinownikler hem türküleşipdirler. Krymyň meşhur gahrymany Gazy Boraý Giraý han türki dilinde geplän ussat şahyr bolupdyr we klassyky türk sazyny ussatlyk bilen çalypdyr.**

Krym halky XX asyryň başlarynda «tatar» diýen atdan yüz öwürdi... Patyşa Russiýasynyň ahyrky ýyllarynda milletçilik prinsipleri öñe çykan badyna, Russiýada türki dilde gepleýän halklar öz öñlerinde «Biz türkmi ýa-da tatarmy?» diýen soragy goýdular we munuň üstünde jedelleşdiler.(15)

Hätzirki wagtda Russiýa Federasiýasynyň düzümide paýtagty Kazan bolan Tatarystan awtonom respublikasy bar. Bu ýurtda halkyň ýarysyndan köpüsi musulman, ýarysyna golaýy-da ruslardyr. Musulmanlar türkäniň demirgazyk şiwesinde gürleyärler, olaryň ata-babalary Ibn Fadlanyň belleýşi ýaly, 992-nji ýylда (Anadolynyň musulmanlaşmagyndan (has takygy türkmenleşmeginden, -t.b) 150 ýyl öñ) yslamy kabul eden Idil (Wolga) bulgarlarydyr. Idil bulgarlaryna arap çeşmelerinde Sagalibe diýilýär. Bulgarlaryň başga bir şahasy bolan Dunaý bulgarlary 863-nji ýylда kam dininden (şamanizmden) hristianlyga geçdiler we slawýanlaşdylar. Hätzirki bolgariýalylar şolaryň nesilleridir. Tatarystandaky bulgar şiwesinde ulanylýan türki sözler diýseň saldamlydyr (we türkmençä ýakyndyr, -t.b.). Meselem Duşenbe – «Başgün», aşgazan – «aşkazan» we ş.m...

Tatarystanda ýasaýan musulmanlar sünnidirler. «Tatar» sözi olaryň kimligini anyklamak üçin ulanylýan ýone bir at bolup hyzmat edýär. Kazan türkileriniň ulanýan demirgazyk şiwesinde tatar(mongol)lardan galan gorkyny aňladýan, bir tarapdanam olary ýaňsylaýan aýtgylar bardyr: «Tatar barda khatar bar» («Tatar bar ýerinde hatar bar»), «Tatar töre bulsa çabatasyn törge iler» («Tatar baştutan bolsa, çarygyny törden asar»), ýagny ýüzi ýyrtykdyr, gödekdir diýen manyda). Kazan türklerine tatar, beýlekilere bolsa başgyrt diýilýär. Bularyň etniki we medeni taýdan biri-birlerinden hiç hili tapawutlanýan ýerleri ýokdur.

Başga bir tarapdan, hakyky tatarlar Anadoloda XV asyra çenli duş gelipdir. Mongollaryň Anadoly türkmenlerini 1243-nji ýylда Kösedag söweşinde ýeňmekleri bilen Anadoly mongol (tatar) basybalyşlaryna uçrady. Seljukly türkmen döwletiniň ýykylmagy

bilen onuň ýerine birnäçe türkmen beglikleri döredi. Olaryň içinde Osmanly begligi iň kiçisi bolsa-da juda yhlaslydy. Beýleki beglikler biri-birleri bilen gyrlyşyp ýörkäler, Osmanlylar Wizantiýa we Ýewropa garşıy jihad hereketlerine girişdiler. Olar gysga wagtyň içinde döwlet derejesine göterildiler we dördünji hökümdar Ýyldyrym Baýezit Siwas, Tokat sebitlerini «kabâil-i tatardan olan Kady Burhaneddin*** desti tagallübünden»(16) bölüp aldy. Soñ-soñlaram Anadolyda tatar (mongol) taýpalary bardy... Has soňra Ýyldyrymyň ogly Mehmet Çelebi Iskiliп sebitlerinde 3-4 müň töweregi çadır gurulandygyny görüp, olaryň tatar serkerdelerinden Minnet begiň kowçumydygyny anyklady we olaryň hemmesiniň Filibe sebitlerine göçürilmegi barada görkezme berdi. Tatarlaryň ýerleşdirilen ikinji gonalgasyna «Tatarbazar» diýildi.(17)

Şu ýerde bir ýagdaý orta çykýar: Anadolyda mongol (tatar) agalygy dowam eden bolsa, Osmanly döwleti ýa-da başga bir syýasy gurama orta çykmadyk bolanda, onda Anadolyda ýasaýan (türkmenlerem) Gara deñiziň demirgazygyndakylar ýaly, başlarynda mongol hanedanlary durandygy sebäpli, «tatarlar» diýip atlandyrylmagy gaty mümkünindi. Bu söz olaryň etniki dälde syýasy ady bolup galjakdy. Yöne barybir Gök ordada we ondan soñky dörän hanlyklarda bolşy ýaly agalyk ediji mongol (tatar) hanedanlygy we asly mongollar Anadolyda-da türkileşmekden halas bolup bilmejekdigi görünp duran zatdy.

Şeýle hem «tatar» diýip at dakylan bu halka Çingiz handan soñ «mongol» diýlip başlanypdyr. Mongol sözi Mongoliýada we Orta Aziýada ulanylýanam bolsa, mongol imperiýasynyň günbatar böleginde hiç wagt ulanylmandyr... Soñ-soñlar Russiýada we Günbatar Ýewropada Osmanlylardan başga tutuş türki halklary «tatar» diýip atlandyrandyklaryny(18) görmek bolýar.

■ Netije:

Tatar sözi XIII asyrda mongol sözünüň ýerine ulanylýpdyr. Tatarlar (mongollar) Hytaý, Türküstan, Eýran, Anadoly, Yrak, Siriýa, Sibir, Russiýa, Gündogar Ýewropa, Krym, Polşa ýaly ýürtlary XIII asyrda basyp aldylar. Şol wagt Kaspi we Gara

deňiziň demirgazygynda göktürk(men), hun, peçeneg, gypjak, bulgar ýaly türki taýpalaryň nesilleri ýasaýardy. Tatarlar (mongollar) XIII asyrda bu sebitleri dolulygyna basyp aldylar. Tatar (mongol) goşunynda Türküstandan gelen täze türki kowçumlary-da bardy. Hem öñden bări ol ýerlerde ornaşan, hem mongollar bilen bile türki kowçumlar mongol agalygyna tabyn bolup ýaşadylar. Mongol (tatar) häkimiyetiniň astynda Gara deňiziň demirgazygynda we Russiýada ýaşaýan hem-de tatar dili diýlip atlandyrylan demirgazyk türki dialektde gürleýän muslimanlar olaryň nesilleridir. Şu ýerden hem «tatar» sözüniň XX asyrda etniki gelip çykyşyň görkezýän adalga däl-de, taryhy kimligiň görkezýän sözdür diýen netije çykýar. Osmanly agalygy döwründe hemmeler Osmanla tabyndy. Ermeni, ýewreý, rum, arap, çerkez, gruzin, alban – bularyň barsyna «osmanly» diýilýärdi. Gepiň keltesi, XX asyrda «tatar» diýip atlandyrylan Russiýanyň muslimanlary mongol däl-de, atababalary mongol agalygy astynda ýaşan we wagtyň geçmegin bilen mongollary-da türkileşdiren türk(men)lerdir.

■ Çeşme:

- 1). Shirin Akiner, Islamic Peoples of the Soviet Union (London: 1986), p.55;
- 2). Günbatarlylar gelip çykyşy boýunça türküstanly türk bolan Teýmirleňi tatar hasaplaýarlar. Seret: Stanley Lane-Poole, Turkey (London: 1986) p.74: «Hakyky tatar Teýmir»; Stanford Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey (Kambridge: 1976) I., p.32: «Eýrany basyp alan kuwwatly tatar Teýmirleň».

Muňa garamazdan Teýmirleň türkdür, enedili çagataý türki dilidir, mongol dilinde gürlemändir. Adamyň şejeresini onuň ene dili kesgitleýär. Onuň ady osmanly türk(men)çesinde «Demir» diýip okalýar. Ýagny bu beýik hakanyň ady Demirdir. Has atlar üýtgemeýändigi üçin osmanlylar oňa Timur diýipdirler. Hatda onuň ýigrenilýän ýeri bolan Siwasda-da «Lek Demür» (Agsak Demir) diýip ýatlanýar. Bilnişi ýaly onuň bir aýagynyň keýtikligi sebäpli Agsak Teýmir we Teýmirleň ady

bilen giňden tanalypdyr. «Leň» (lenk) parsça «agsak» diýmekligi aňladýar. Bu söz siwasylaryň dilinde az-owlak özgerip «lek» görnüşine gelipdir.

3). Türkiyäniň Premýer-ministrliginiň garamagyndaky Osmanly arhiwiniň (BOA) «Name-i Hümâyun» depderi 6, sah.:205-206. (Bellik: asyl nusgasynда alyndy, t.b). Osmanly soltany Mustapa II Krymyň hany Hajy Selim Giraýy haýwan awlaýan ýaly duşman awlaýan tatar halky bilen birlikde şol ýylda geçiriljek jihad ýörişine çağyrýar;

4). Ibn Esir «Kämil Taryh» (Beýrut: 1982). tom XII, sah.:358;

5). Ibn Esir, şol kitap, tom XII, sah.:361;

6). Ibn Esir, şol kitap, tom XII, sah.:369;

7). Ibn Esir, şol kitap, tom XII, sah.:387;

8). Ibn Esir, şol kitap, tom XII, sah.:397;

■ Goşmaça maglumat üçin seret:

A). Ibn Esiriň türkmen dilinde çykan «Kämil taryhyň» üç tomlugynda agzalan bölmelerde «tatar» sözi «mongol» bilen çalşylypdyr: 4-nji çykgyt – «Mongollaryň yslam ýurtlaryna aralaşmagynyň beýany (197-nji sah), 5-nji çykgyt – «Mongollaryň Türküstana we Mawerannahra eden ýörişleriniň beýany (197-nji sahypa), Ibn Esir «Kämil taryh» III tomlugyň 3-nji tomy, Arap dilinden terjime eden: Kakajan Janbekow, «Miras» neşirýaty, Aşgabat-2005.

B). Şeýle hem Atamälik Jüweýiniň «Älem eýeleýjiniň taryhy» atly iki tomlugynda hem «mongollar» diýip berilýär. Seret: Atamälik Jüweýni «Älem eýeleýjiniň taryhy», Pars dilinden terjime eden: Aýgozel Geldiyewa, «Miras» neşirýaty, Aşgabat-2005 ý. (Dogrusy hem şol bolsa gerek).

W). Bu «ýalňyşlyk» Muhammet Nesewiniň Jelaleddin Horezmşanyň ömri barada ýazan kitabynda bolsa Ibn Esiriň Beýrutdaky

neşiriniň «ýalňyşlygyny» gaýtalanýar we terjimeçi tarapyndan asyl nusgasynда berilýär. Mysal üçin «Tatarlar, olaryň tutumlarynyň başy hem olaryň mesgeni barada hekaýat» (12-nji sahypa). Muhammet Nesewi «Soltan Jelaleddin Meňburnuň özür beýany», Terjime eden: Kakamyrat Ballyýew, «Ruh» neşirýaty, Aşgabat-2001.

G). Rus ýazyjysy Wasiliý Ýanyň «Çingiz han», «Baty han», «Jelaleddin», «Soňky deňze çenli» atly olmez-ýitmez eserlerinde-de mongol basybalyjylary köp ýerde diýen ýaly tatarlar diýip atlandyrylypdyr.-terj.belligi).

9). Ibn Kesir «El-Bidaýe wen Nihaýe» (Beýrut: 1985), tom VII, sah.:127;

10). Ibn Haldun «Kitabul Iber», (Beýrut:1981), tom V, sah.:593;

11). R.Ysmaýyl «al Faruqi and Lois Lamya' al Faruqi, The Cultural Atlas of Islam (New York: 1986) p.253;

12). Shirin Akiner, age., sah.:55;

13). Ataullah Bogdan Kopanski, The Sabres of East, an Untold History of Muslims in Eastern Europe (Islamabad: 1994) p.38. Bereke hanyň ady «Berke» diýip ýalňyş ýazylan at bilen tanalýar. Aslynda Bogdan Kopanskiniň bellemegine görä, bu hökümdar yslam dinini kabul edendigi üçin oňa «bereket, yrsgal-döwlet» manysyny berýän «Bereke» ady dakyllypdyr. (Müsürdäki Mamlýuk türkmen döwletiniň hökümdary Soltan Beýbars hem Bereke hanyň gyzyny özüne aýal edip alypdyr we oglunyň adyna Bereke hanyň adyny dakypdyr. – terj.belligi).

■ 13-nji çykgyda goşmaça maglumat üçin:

Tanymal taryhcymyz Soltanşa Atanyýazowyň ylmy işlerinde Krymyň ýerli halkynyň, ýagny Krym tatarlarynyň esasy düzüminin türkmenlerden (şol sanda salyr we saltyk türkmenlerinden) emele gelendigini subut edýän ynamly faktlar bar. Bu bolsa

ýokarda agzalan Izzeddiniň we onuň ejesiniň yzyna düşüp Anadoly türkmenleriniň Kryma göçendigi baradaky fakt bilen gönüden-göni biri-birini doğrulaýar. Anadolyda Seljukly döwletiniň dargap, syýasy we sosial şertleriň ýaramazlaşmagy Eýrandaky Ilhanly mongol döwletiniň zulmunyň artmagy (Ilhanlylar bilen Altyn Ordanyň biri-birlerine duşmançylykly syýasat ýöredendiklerinden çen tutsaň, Altyn Orda býurokratiýasynyň türkmenlere ýaranlyk güýç hökmünde garandygyny kesgitlemek kyn däl), Bereke hanyň ogly, ýagny ýegenleri Izzeddiniň hemayatkärligine sygynyp, ýaşamak üçin has rahat ýerlere göçülmegi türkmenler üçin has amatly bolan bolmaly.

Soltan Beýbars bilen hem dostlukly gatnaşyklary göz öňüne tutulanda, Bereke hanyň türkmenleriň doly täsirinde bolandygyny bilmek bolýar. Hatda Bereke han yslam dinini kabul edeninde, Mamlýuk döwletiniň goşuny bilen bile Ilhanlylara garşı uruşyp ýören Altyn Ordanyň Müsürdäki goşun birliklerinde gulluk edýän mongollaryň ählisi diýen ýaly öz hökümdarlarynyň hormatyna yslam dinini kabul edipdirler – terj.belligi).

14). Shirin Akiner, age., s.:55;

15). W.Bartold «Tatar», Encyclopaedia of Islam (Leiden: 1934), IV, p.701.

16). Mustapa Nury Paşa «Netâýijul Wukûât», Stambul-1327, I, sah.:10;

17). M.N.Paşa, age., sah.:30; Bartold, agm., sah.:701. Bartold tatarlaryň Rumelä götürilişiniň taryhyны 1419-njy ýyl diýip berýär;

18). W.Bartold, agm., sah.:701.

■ Bellik:

*Türküstan – «Orta Aziýa» sözünü ruslar we ýewropalyalar ulanypdyr. Bu sözi I.W.Stalin hem köp ulanypdyr. Günbatar Türküstanda Türkmenistan, Özbegistan, Täjigistan, Gazagystan

we Gyrgyzstan ýerleşýär. Gündogar Türküstan bolsa Hytaýyň golastyndadır. Hytaýlylar ol ýere «Sinkiýang» (Täze eýelenilen ýurt) adyny dakypdyrlar.

**Gazy Bora Giraý hanyň şu setirleri onuň döredijilikdäki kämillinginiň ölmez-ýitmez delilidir:

«Râýete meýledeñiz kâmet-i dil-jû ýerine
Tüga dil bağlamışız zülf-i semen-bu ýerine
Seweriz esb-i hünermend-i sabâ-reftary
Bir perî-şekl sanem, bir gözü ahû ýerine».

Goşgynyň terjimesi:

«Baýdaga meýledeñis gülbeden gyz ýerine,
Tuga göwün bereris hoşboý zülpleň ýerine.
Gaza ýolunda uçan kuheýlany söýeris
Çokunyljak put kimin hüýrsypat gyz ýerine».

Goşgy durşuna edebiýatyzyň iň ajaýyp we kämil nusgalarynyň biri hasaplanymaga mynasypdyr. Baýdak – söygüli gyzyň endamyna, söygüli gyzyň saçy- atyň guýrugyndan ýasalan tuga meñzedilip ýazylan ajaýyp metaforaly iki setir üçinem bir uly ylmy iş ýazmak mümkündür. Hatda bendiň üçünji setirini öz mynasyp tony bilen okanyňda dikgirdäp barýan atyň nalynyň seslerini duýmak kyn däl.

(Çykgyda goşmaça bellik: Gazy Boranyň goşgusyndan görnüşi ýaly musulman tatarlaryň yslama nähili jany-teni bilen hyzmat edendigini bilmek bolýar. Gynansak-da «Ajaýyp asyr» («Mühteşem yüzyıl») ýaly şan-şöhratly geçmişimizi masgaralap düşürilen teleserialda tatarlary wagşy warwarlardanam beter edip suratlandyrypdyrlar. (Hürrem soltanyň (Aleksandranyň) obasyna çözülyp, onuň gyrnak edilip satmaga äkidilen sahnasyny ýa-da salyň).

Eger musulman tatarlar şeýle wagşy millet bolan bolsa, onda beýik rus şahyry olaryň guran medeniýetine haýran galyp «Bakjasaraý fontany» diýen ölmez-ýitmez eserini ýazmazdy. – terj.belligi).

*** (Kady Burhaneddin – görnükli döwlet işgäri, alym, şahyr Burhaneddin Siwaslynyň türkmen bolandygyny taryhy çeşmeler habar berýär. Ýöne M.N.Paşanyň hem ynamdar çeşmedigi göz öňüne tutulanda, meselä has içgin çemeleşilmeliðigi ýüze çykýar. Belki-de Burhaneddin Siwaslynyň özi türkmen bolsa-da, tabynlygyndakylar (söweşjeň goşuny) tatardyr ýa-da türkileşen mongollardyr? Taryhda başga taýpalara hökümdarlyk eden türkmen şahsyyetleriniň mysallary kän. (Seljuklylar hem özleriniň iň şöhratly döwürlerinde döwlet işlerine parslary çekipdirler). Şonuň üçinem bu çaklamanyň deňesinden göz ýumup geçip bolmaz. Mongollaryň jeňbazlyk ukybynyň ylym-bilime bolan höwesinden has ýokarydygyny göz öňüne tutanymyzda, onda Burhaneddin Siwasly ýaly ylmyň-bilimiň howandary bolan şahsyyetiň (şol sanda Teýmirleňiň hem) mongollardan gelip çykmak ähtimallygyny puja çykarýar. Şeýle-de bolsa, bu döwürde agalyk ediji toparlaryň köpüsü mongollardandy (has takygy hökümdarlar öz şejerelerini Çingiz hana baglanyşdymagy özlerine dereje bilyärdiler (Mysal üçin, Teýmirleň). Sebäbi hökümdarlar ýurtlary Çingiz hanyň ogullaryna paýlaýsy ýaly paýlanşykdan öz ülüşlerini aňsatlyk bilen almak bilen (hatda ülesikde paý ýeten beýlekileriň-de ýerini alyp) özlerini oña iň mynasyp mirasdüşer hökmünde ykrar etdirmek isleýärdiler. – terj.belligi).

Mehmet MAKSUDOGLY,
professor.

Marmara uniwersitetiniň Ylahyýet fakultetiniň ýörite žurnaly,
11-12-nji sanlary, 1993-1994 ý.

Stambul – 1997 ý.

Terjime eden: Has TÜRKLEN. Taryhy makalalar